

SIERPIŃSKA Małgorzata¹

Cechy osobowościowe kierowcy w kontekście bezpieczeństwa na drodze

Słowa kluczowe: osobowość, cechy osobowości, typ układu nerwowego, typy temperamentu,

Streszczenie

Sprawność psychologiczna jest niezwykle ważna z punktu widzenia bezpiecznego funkcjonowania kierowcy w ruchu drogowym. Poznanie swoich silnych i słabych stron, pozwala na adekwatną samoocenę, dzięki której kierowca może przewidzieć swoje reakcje w różnych trudnych sytuacjach i „dostroić” swój udział w ruchu drogowym odpowiednio do własnej kondycji psychologicznej. Daje to również szansę na to, aby nie stwarzać swoim zachowaniem zagrożenia dla siebie i innych. Wielu psychologów uważa, że osobowość, w znacznie większym stopniu wpływa na bezpieczeństwo jazdy niż inne czynniki. Wśród cech osobowości podkreślają oni znaczenie szczególnie typu temperamentu, który w większym stopniu niż sprawność motoryczna i poznawcza kierowcy, wpływa na zmniejszenie bądź zwiększenie zagrożenia na drogach. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na istotę funkcjonowania osób o różnych typach temperamentu i przyjrzenie się im z punktu widzenia funkcjonowania kierowcy.

PERSONALITY TRAITS OF THE DRIVER IN THE CONTEXT OF SAFETY ON THE ROAD

Abstract

Psychological efficiency is extremely important for the safe operation of the driver on the road. Knowing your strengths and weaknesses enables proper self-esteem through which the drivers can predict their responses in a variety of difficult situations and "tune" their share of traffic according to their psychological condition. It also gives a chance not to pose a threat to themselves and/or others. Many psychologists believe that personality affects driving safety to a greater extent than it is commonly thought. Among personality traits they emphasize the importance of a type of temperament which seems to affect road safety much more than the driver's motor or cognitive abilities. The article aims at highlighting the nature of functioning of individuals with different types of temperament and looking at them from the point of view of the driver.

1. OSOBOWOŚĆ, POJECIE OSOBOWOŚCI, CECHY OSOBOWOŚCI

Człowiek rodzi się wyposażony w pewne jemu tylko właściwe cechy, które odróżniają go od innych ludzi. Florence Littauer bardzo plastycznie przyrównuje osobowość człowieka do surowca, własnego rodzaju skały, który każdy rodząc się przynosi ze sobą na świat. Surowiec ten się nie zmienia, przemianom podlega natomiast jej kształt. Podobnie jest z naszymi osobowościami. Rozpoczynamy życie wyposażeni w pewne wrodzone cechy.

Warunki, w jakich żyjemy iloraz inteligencji, narodowość, status materialny, środowisko i wpływ rodziców mogą modyfikować nasze osobowości, ale nasz wewnętrzny fundament – skała – pozostaje taki sam.[1] Najbardziej ogólna **definicja osobowości mówi, że jest to zbiór względnie stałych cech psychologicznych człowieka, różniących go od innych ludzi, warunkujących stałość jego zachowania.** Osobowość kształtuje się w toku rozwoju osobniczego, na podłożu wrodzonych cech człowieka, pod wpływem oddziaływań zewnętrznych i własnej aktywności. Różnice w zachowaniu się ludzi i niezmiennosc tych zachowań wyrażające się np. w sposobie reagowania emocjonalnego bądź w sposobie wykonywania ruchów od dawna były kwestią zainteresowań badaczy. W celu wyjaśnienia tej problematyki badacze już od najdawniejszych czasów próbowali zbadać i określić osobowość człowieka. W literaturze psychologicznej istnieje wiele koncepcji i teorii na temat struktury i rozwoju osobowości człowieka. Nie istnieje jedna, ogólnie akceptowana teoria osobowości. W zależności od przyjętych poglądów filozoficznych jedni uważają osobowość za nadrzędną instancję dynamizującą i ukierunkowującą działanie, inni ujmują ją, jako zespół podmiotowych, głównie psychicznych warunków działania. Choć sam termin „osobowość” może być w psychologii rozumiany w bardzo różny sposób, to często fenomen ten ujmuje się, jako zespół dość trwałych cech. **Osobowość jest wtedy określana, jako charakterystyczne dla danej jednostki cechy psychiczne, które wyjaśniają spójny wzorec jej myśli, uczuć i zachowania.** Cechy osobowości są względnie trwałe i zorganizowane w charakterystyczny dla każdej jednostki sposób, dzięki czemu jej zachowanie, postępowanie, odznacza się pewną stałością, jest uporządkowane i usystematyzowane.

U podłoża teorii cech leży przeświadczenie, iż każdego człowieka można scharakteryzować w kategoriach określonej liczby cech psychicznych..

Cecha psychiczna rozumiana jest, jako niezmienna, z reguły dziedzicznie zdeterminowana predyspozycja do odpowiednich zachowań. Jest to względnie stała, charakterystyczna dla jednostki, zgeneralizowana tendencja do określonych zachowań, przejawiająca się w różnych sytuacjach.[2] Kiedy opisuje się ludzi w takich kategoriach,

¹ Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania; 42-200 Częstochowa; ul. Armii Krajowej 19 B. Tel: + 48 34 325-08-50,

jak: cichy, bierny, hałaśliwy, agresywny, ambitny, lojalny, albo towarzyski klasyfikuje się ich według cech osobowości. Osobowość danej osoby jest, zatem kombinacją cech psychologicznych, za pomocą, których jest ona klasyfikowana.

W skład osobowości rozumianej, jako konfiguracja cech wchodzi takie cechy jak:

- **Temperament,**
- **Postawy,**
- **Zainteresowania,**
- **Potrzeby,**
- **Cechy charakterologiczne,**
- **Obraz samego siebie,**
- **Inteligencja,**
- **Sklonności patologiczne.**

Niektóre cechy są wspólne dla wielu ludzi, inne różnicują ich między sobą. Cechy te motywują zachowanie, czyli kierują nim. Zdaniem Allporta osobowość człowieka kształtuje się w miarę jego rozwoju, a między niemowlęstwem a wiekiem dojrzałym zachodzi wiele ważnych zmian, w trakcie, których dokonuje się ukierunkowanie zachowania danej jednostki [3]. Amerykański psycholog – Guilford zaproponował dość ogólnikową definicję osobowości. Osobowość jest, według niego jedynym w swoim rodzaju układem cech jednostki, przy czym głównym elementem struktury osobowości jest cecha, którą określa, jako dający się wyróżnić względnie trwały sposób zachowania, różniący jednostkę od innych jednostek [4]. Również w teorii osobowości sformułowanej przez Raymonda B. Cattella najważniejszym pojęciem jest cecha, którą określa mianem „struktury psychicznej”, czyli czegoś co wnioskujemy z obserwowanego zachowania w celu wyjaśnienia regularności czy spójności tego zachowania. Cattell wyodrębnił 16 uniwersalnych wymiarów osobowości i nazwał je czynnikami (cechami) podstawowymi.. Są to:

- czynnik A – wiązka cech określana jako -Serdeczność, (wylewność vs powściągliwość),
- czynnik B – Sposób rozumowania, (inteligencja wysoka vs niska),
- czynnik C – Emocjonalna stabilność, (zrównoważenie vs uczuciowość),
- czynnik E – Dominacja, (dominacja vs uległość),
- czynnik F – Żwawość, (beztroska vs powaga),
- czynnik G – Sumiennność, (odpowiedzialność vs niesumiennność),
- czynnik H – Śmiałość, (łękliwość vs brawura),
- czynnik I – Wrażliwość, (delikatność vs twardość),
- czynnik L – Czujność (podejrzliwość vs ufność),
- czynnik M – Abstrakcyjność, (praktyczność vs wyobraźnia),
- czynnik N – Skrytość, (wnikliwość vs naiwność),
- czynnik O – Bojaźliwość, (łęk vs spokój),
- czynnik Q1 – Otwartość na zmianę, (radikalizm, konserwatyzm),
- czynnik Q2 – Samowystarczalność, (samodzielność, vs uzależnienie się od innych),
- czynnik Q3 – Perfekcjonizm, (wysoki vs niski poziom samooceny),
- czynnik Q4 – Napięcie psychiczne (wysokie, vs niskie napięcie potrzeb i popędów) [4]

Układ tych 16 wymiarów stanowi zbiór względnie trwałych indywidualnych cech (wrodzonych i wyuczonych), który jest podłożem kształtowania się innych właściwości jednostki, takich jak na przykład nadzieja na sukces. Cattell dzieli cechy na cechy powierzchniowe i cechy źródłowe oraz, według sposobu ich przejawiania się – na cechy dynamiczne, zdolnościowe i temperamentalne.

Cechy zdolnościowe – odnoszą się do konkretnych zdolności i umiejętności pozwalających na efektywne funkcjonowanie, np. inteligencja.

Cechy temperamentalne – odnoszą się do życia emocjonalnego i stylu zachowania, np. czy ktoś działa powoli czy też szybko, jest spokojny i opanowany, czy też emocjonalny i impulsywny.

Cechy dynamiczne - są to dążenia, motywacje i cele, które osoba stawia przed sobą.

Osobowość według Cattella to złożona i zrównoważona struktura cech, z motywacją w znacznym stopniu zależną od podzbioru tzw. cech dynamicznych.

Z kolei model osobowości Eysencka wyróżnia się pod wieloma względami. Dokonuje on rozróżnienia między pojęciami cechy i typu. Cecha odnosi się do zbioru wzajemnie powiązanych zachowań, które współwystępują albo wielokrotnie pojawiają się razem. Typ jest tworem wyższego rzędu, obejmującym zbiór skorelowanych ze sobą cech. Według niego osobowość stanowi względnie trwałą organizację charakteru, temperamentu, intelektu i właściwości fizycznych, które determinują specyficzne sposoby przystosowania się do otoczenia, przy czym struktura osobowości jest trójczynnikowa. Te trzy czynniki, traktowane, jako wzajemnie niezależne, to: ekstrawersja, neurotyzm, i psychotyczność. Według Eysencka mają bardzo wyraźnie określone odniesienie do biologicznych właściwości organizmu. [5] Równoległe z badaniami Cattella i Eysencka zapoczątkowany został nowy nurt w czynnikowym podejściu do osobowości, który ujawnił się jako jedna z dominujących tendencji w psychologii osobowości i znany jest jako pięcioczynnikowy model osobowości, (tzw. Wielka Piątka). Badacze wyodrębnili w badaniach 5 powtarzających się i stosunkowo silnych czynników, które wyznaczają osobowość. Czynniki te to cechy wyodrębnione na podstawie analizy czynnikowej. Są to:

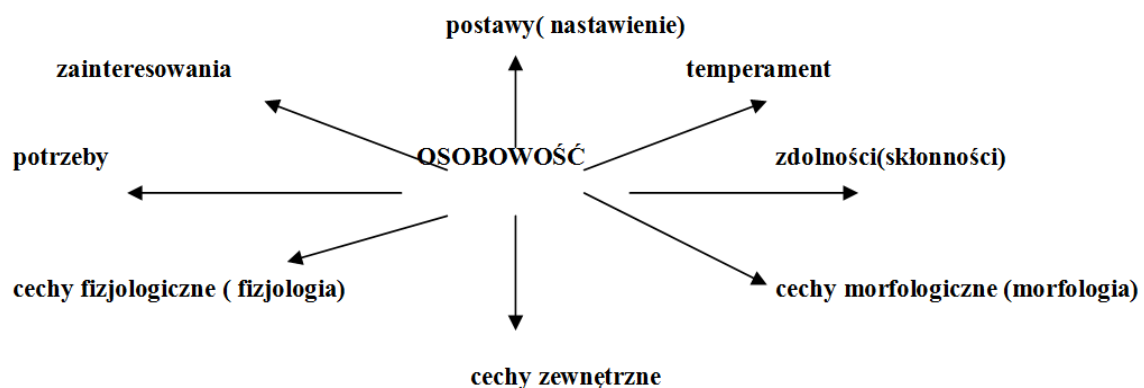
- **Ekstrawersja, (introwersja)**
- **Stabilność emocjonalna (odwrotność neurotyczności)**
- **Otwartość**
- **Ugodowość,**
- **Sumiennność,**

- ✓ **Ekstrawersja** ma wyraźnie emocjonalny charakter ze względu na swój związek ze skłonnością do doświadczania raczej pozytywnych niż negatywnych emocji. Osoby ekstrawertywne są przyjacielskie i serdeczne, towarzyskie i rozmowne, skłonne do zabawy oraz poszukiwania stymulacji, wykazują tendencję do dominowania w kontaktach społecznych i są życiowo aktywne i pełne wigoru, wykazują optymizm życiowy i pogodny nastrój [2] Na przeciwległym biegunie ekstrawersji leży
- ✓ **Introwersja**. Jest to cecha osobowości opisana przez C. G. Junga. Introwertyk charakteryzuje się wysokim poziomem aspiracji, dużą wytrzymałością i przywiązaniem do raz poznanych osób, wrażliwością społeczną i małą towarzyskością. Przejawia skłonność do skupiania się na własnych przeżyciach, powściągliwość w wyrażaniu uczuć i brak zainteresowania światem zewnętrznym.
- ✓ **Neurotyczność** – Inna cecha osobowości, zawierać może takie komponenty emocjonalne, jak lęk, smutek, wrogość i depresja. Osoby o dużym nasileniu tej cechy mają irracjonalne pomysły, często nie umieją kontrolować swoich popędów, nie umieją radzić sobie ze stresem, mają skłonność do popadania w stany lękowe. Są nie zrównoważone emocjonalnie. Wysoka neurotyczność sprzyja trudnościom adaptacyjnym.
- ✓ **Zrównoważenie emocjonalne** to niska neurotyczność, sprzyja radzeniu ze stresem, stabilnej samoocenie
- ✓ **Otwartość na doświadczenie**, to kolejny składnik osobowości.
- ✓ **Duża otwartość** charakteryzuje osoby, które są ciekawe zjawisk zarówno świata zewnętrznego, jak i wewnętrznego, są kreatywne, mają żywą i twórczą wyobraźnię oraz wykazują intelektualną ciekawość i zainteresowanie sztuką oraz dużą wrażliwością estetyczną. Jednocześnie są niekonwencjonalne, skłonne do kwestionowania autorytetów i niezależne w sądach.
- ✓ **Niska otwartości** charakteryzuje osoby, które o wolę trzymać się znanych konwencjonalnych sposobów, zasad, pomysłów. Są konserwatystami. szczerze, altruistyczne, potulne i łagodne oraz skromne i uczuciowe w stosunku do innych ludzi¹. [2]
- ✓ **Ugodowość**. to czwarty składnik osobowości.
- ✓ **Wysoka ugodowość**- osoby o dużej ugodowości są sympatyczne w stosunku do innych ludzi i skłonne do udzielania im pomocy oraz sądzą, że inni ludzie mają identyczne postawy. Inaczej mówiąc są to osoby prostolinijne, prostoduszne.
- ✓ **Niska ugodowość** charakteryzuje osoby, które chętnie wykorzystują ludzi do swoich celów, manipulują nimi, nie ufają innym.
- ✓ **Sumiennność**, to ostatni wymiar, który tworzą takie cechy, jak: kompetencje, skłonność do porządku, obowiązkowość, dążenie do osiągnięć, samodyscyplina, rozważa. Sumiennność jest pozytywnie skorelowana z efektywnością w pracy niezależnie od analizowanej grupy zawodów
- ✓ **Niska sumiennność** oznacza skłonność do wygodnictwa i lenistwa. [6]

Opisane grupy cech można odnaleźć w każdej osobie, zaś o jednostkowej niepowtarzalności decyduje ich kompozycja. Osobowość jest czymś w rodzaju herbaty zaparzonej z mieszanki pięciu różnych gatunków. Każdy z nich jest obecny w suse herbacianym i decyduje o innych właściwościach herbaty: jeden o jej kolorze, drugi o zapachu, trzeci o aromacie; w zależności od tego, który składnik dominuje, a który jest szczątkowy, zmienia się jej kolor, smak i zapach.

Gdyby pokusić się o sporządzenie profilu cech, które szczególnie nie sprzyjają bezpieczeństwu na drodze, to można by tutaj wyróżnić takie cechy jak: neurotyczność, generująca: lęk, smutek, wrogość czy depresję.. Ponieważ jak wspomniano, osoby o dużym nasileniu tej cechy mają irracjonalne pomysły, często nie umieją kontrolować swoich popędów, nie umieją radzić sobie ze stresem, mają skłonność do popadania w stany lękowe. Wiadomo, że umiejętność panowania nad emocjami, jest szczególnie cenną cechą dobrego kierowcy.. Również osoby, cechujące się niską ugodowością, manipulujące innymi, nieskore do udzielania pomocy, której tak często potrzeba w sytuacjach na drodze, niską sumiennością, skłonne do lenistwa i wygod, wszystkie te cechy mogą utrudniać bezpieczne funkcjonowanie w roli kierowcy.

Guilford uważa, że osobowość można rozpatrywać z rozmaitych punktów widzenia.

Rys.1 Osobowość według Hilgarda (i Guilforda)

Źródło : B. Schwalbe, H. Schwalbe, E. Zander „Rozwijanie osobowości”, Wyd. Placet W.wa 1994 [7]

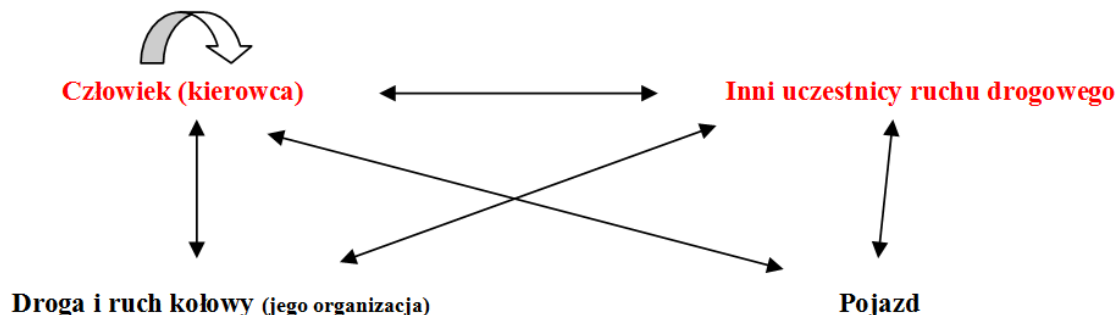
Jak widać powyżej siedem kategorii cech reprezentuje różne aspekty osobowości. Są to :

- **Zainteresowania**, czyli rodzaj ustosunkowania do przedmiotów, zjawisk otaczającego świata, przejawiający się w dążeniu do ich poznawania, względnie trwałą skłonność do szukania wiadomości i pogłębiania wiedzy w określonej dziedzinie.
- **Uzdolnienia**, są kolejną kategorią, czyli zespół właściwości psychofizycznych, warunkujących wysoki poziom wykonania określonych czynności.
- **Postawy**, przedstawiane są, jako składniki osobowości, które wyrazić można w skłonnościach do zachowania się w określony sposób wobec określonych przedmiotów(osób, grup społ., problemów itp.), a także w specyficznej ocenie tych przedmiotów i określonym do nich stosunku emocjonalnym.
- **Potrzeba**, czyli kolejna kategoria, która można zdefiniować, jako potencjalny, lub rzeczywisty stan braku czegoś, co jest niezbędne do utrzymania osobnika przy życiu, umożliwi mu rozwój, zachowanie gatunku, utrzymani określonej roli społecznej, itp. Przekształcenie się potrzeby potencjalnej w potrzebę aktualną stanowi czynnik pobudzający do działania w kierunku zaspokojenia potrzeby.
- **Fizjologia**, z kolei to nauka o czynnościach organizmów żywych, jest działem biologii, a fizjologia człowieka także medycyny.
- **Temperament** to zespół względnie stałych, w znacznym stopniu biologicznie zdeterminowanych, właściwości psychicznych człowieka, określających formalne cechy zachowania takie jak siła, intensywność), dynamika, (szybkość, zmienność) reagowania; to przejawia się we wszystkich czynnościach człowieka niezależnie od ich rodzaju (emocjonalne, motoryczne, intelektualne), treści i ukierunkowania [8]

Jak zatem cechy osobowości mają się do sytuacji na drodze? Jak zauważa A Markowski, ruch drogowy jest systemem, stanowiącym przez współdziałanie czterech elementów

- ✓ **Człowieka (kierowcy);**
- ✓ **Innych uczestników ruchu drogowego;**
- ✓ **Drogi i sposobu zorganizowania na niej ruchu;**
- ✓ **Pojazdu**

Jest to sytuacja pokazująca wszystko to, co dzieje się między prowadzącym na drodze pojazd człowiekiem a innymi uczestnikami ruchu drogowego

Rys.2. Człowiek w ruchu drogowym.

Zródło: A. Markowski, Szkolenie kierowców, http://www.grupaimage.pl/obserwator/ocenieTloNaukowe_3.html

Te dynamicznie zmieniające się relacje między uczestnikami ruchu, stanowią dla kierowcy ważne źródło informacji o sobie samym. Od tego, czy człowiek potrafi trafnie siebie ocenić, czy zna swoje silne i słabe strony zależy, czy swoim zachowaniem tworzy sytuacje zagrożenia wypadkiem, oraz czy w stworzonych przez innych sytuacjach wypadkowych potrafi znaleźć taki sposób działania, aby do wypadku nie doszło lub przynajmniej udało się zmniejszyć jego skutki. Ze schematu tego wynika (a potwierdzają to liczne badania), że **dla bezpiecznego funkcjonowania w roli kierowcy konieczne jest posiadanie odpowiednich:**

- **Sprawności intelektualnych** - umożliwiających trafną ocenę sytuacji drogowej, podjęcie i wykonanie właściwych decyzji,
- **Sprawności psychomotorycznych** - pozwalających na sprawne wykonywanie podjętych decyzji,
- **Cech osobowości i temperamentu** - decydujących między innymi o odpowiedzialności w działaniu, umiejętności krytycznej samooceny, dominującym stylu rozwiązywania zadań, panowaniu nad emocjami, czy umiejętności przewidywania i wartościowania skutków podejmowanych działań-nie tylko dla siebie, ale i dla otoczenia.[9]

Niektórzy psychologowie uważają, że wśród cech osobowości szczególnie, typ temperamentu w znacznie większym stopniu wpływa na bezpieczeństwo jazdy niż inne czynniki takie jak sprawność motoryczna i poznawcza kierowcy. W kolejnej części artykułu, autorka postara się przybliżyć te kwestie

2. TYPY TEMPERAMENTU I ICH ZWIĄZEK Z BEZPIECZEŃSTWEM NA DRODZE

Jak już wspomniano, jedną z cech osobowości jest temperament. Za twórcę teorii temperamentu uważa się lekarza i filozofa starożytnej Grecji, **Hipokratesa**. Stwierdził on że ludzie różnią się proporcją czterech podstawowych „soków” (humorów) w organizmie – żółcią (gr. chole - „żółć”) i czarna żółcią, (gr. melan chole – czarna żółć) krwią (łac. sanguis - „krew”) oraz flegmą, (gr. phlegmatikos - „pełen śluzu”) Soki te stanowią naturę ciała człowieka.

Uważał że poszczególne soki biorą się z następujących organów ciała:

Krew z serca, flegma z głowy, żółć z wątroby, czarna żółć ze śledziony.

Optymalny stosunek między tymi sokami jest źródłem zdrowia, natomiast niekorzystne wymieszanie tych soków prowadzi do zaburzenie równowagi i staje się źródłem różnego rodzaju chorób. (patologia humoralna). Hipokrates nie dostrzegał jednak związku między proporcją w organizmie „soków”, które wydzielił, a określonymi właściwościami psychicznymi człowieka [10]. Z kolei inny grecki lekarz, Galen bazując na hipokratesowskiej koncepcji czterech „soków” stworzył na jej podstawie pierwszą typologię temperamentu. Cztery pierwotne typy temperamentu Galen nazwał w zależności od przewagi któregoś z soków w organizmie. Są to: **sangwinik, choleryk, melancholik i flegmatyk**. Osoba o usposobieniu sangwicznym, zawsze pełna werwy, zawdzięcza swój temperament sile krwi.

Z kolei sądził on, że smutek melancholika wynika z nadmiernej aktywności żółci czarnej, drażliwość choleryka przypisywał przewadze w organizmie żółci, źródła wyraźnej powolności osoby o usposobieniu flegmatycznym upatrywał we wpływie flegmy.[5]

Ważny wkład w rozumienie pojęcia temperamentu wniósł I. Pawłow. Na podstawie badań eksperymentalnych prowadzonych na psach, korzystając z metody odruchów warunkowych postawił założenie, że każdym zachowaniem kieruje układ nerwowy.

Pawłow na podstawie badań nad zachowaniem się zwierząt, stwierdził, że każde zachowanie kierowane jest i regulowane przez ośrodkowy układ nerwowy.

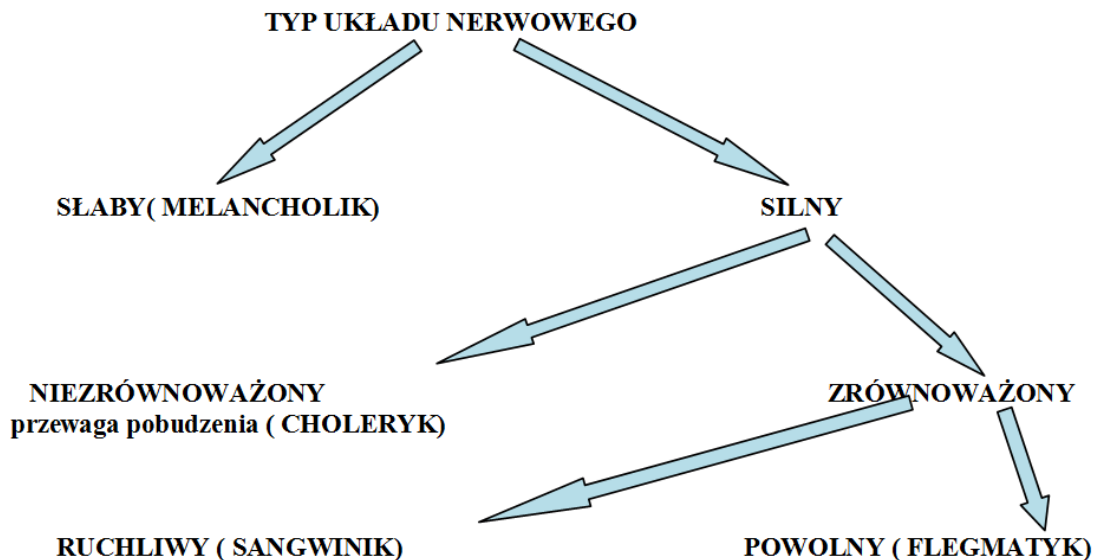
Postawił hipotezę o istnieniu określonych właściwości układu nerwowego odpowiedzialnych za różnice w zachowaniu się zwierząt oraz ludzi. Wyróżnił on trzy podstawowe właściwości ośrodkowego układu nerwowego:

- Siłę procesów nerwowych (pobudzenia i hamowania)
- Równowagę
- Ruchliwość (występowanie jednego po drugim)

Odpowiednie kombinacje tych właściwości tworzą typy układu nerwowego, uważane za fizjologiczny odpowiednik temperamentów [5]

Na tej podstawie I. Pawłow wyróżnił cztery główne typy układu nerwowego wyróżniając typy silne i słabe. Równowaga procesów nerwowych z kolei stanowiła podstawę podziału typów silnych na zrównoważone i niezrównoważone, przy czym typ niezrównoważony charakteryzuje przewaga pobudzenia nad hamowaniem.

Ruchliwość procesów nerwowych - różnicowała natomiast typy silne zrównoważone które występowały w dwóch odmianach : typ silny zrównoważony ruchliwy i typ silny zrównoważony powolny. Ilustruje to rysunek numer 3.

Rys. 3. Typy układu nerwowego i odpowiadające im temperenty wg Pawłowa

Źródło: Opracowanie własne , na podstawie C. S. Hall, G. Lindzey, J. B. Campbell, Teorie osobowości, Warszawa 2006.

Eksperymenty badające zależności między siłą układu nerwowego a stylem działania. Były przeprowadzone przez. Kopytowej dotyczyły wydajności pracy operatora obrabiarki.. Otrzymane wyniki pozwoliły wywnioskować, że:

- 1) W warunkach optymalnych, bezstresowych operatorzy o słabym typie układu nerwowego byli wydajniejsi i bezpieczniejsi, ponieważ wykonywali więcej czynności kontrolnych i zapobiegawczych niż operatorzy o silnym typie układu nerwowego.

- 2) W warunkach zagrożenia zachowanie jednostek "słabych" ulegało dezorganizacji - hamowane były czynności wykonawcze, orientacyjne i kontrolne. Zachowanie jednostek "silnych" nie podlegało takim zmianom.
- 3) Wskaźnik wydajności pracy nie różnicował operatorów obrabiarek o silnym lub słabym typie układu nerwowego.

Tak więc większość danych zebranych na podstawie eksperymentów potwierdza, iż u jednostek z silnym typem układu nerwowego przeważają czynności wykonawcze nad orientacyjnymi bądź też występuje równowaga między nimi. U osób ze słabym typem układu nerwowego czynności orientacyjne dominują nad wykonawczymi".

Badaniach, które dotyczyły związków cech układu nerwowego ze stylem pracy, pokazały że analiza stylów wykonywania czynności szkolnych pozwoliła na wyodrębnienie trzech czynników różnicujących osoby o słabym bądź silnym typie układu nerwowego:

1. Dynamika pracy i stopień męczliwości.

Silne typy - niezbyt szybko się męczą, mają niską potrzebę odpoczynku, stopniowo wdrażają się w wykonywaną pracę.

Słabe typy - bardzo szybko się męczą, często odpoczywają, potrzebują ciszy podczas pracy, pracują w kolejności od zadań trudniejszych do łatwiejszych.

2. Zakres pracy umysłowej.

Silne typy - integrują czynności przygotowawcze i sprawdzające, sprawnie funkcjonują bez planowania pracy, modyfikują i poprawiają zadanie, kiedy wykonują czynności pomocnicze. **Słabe typy** - czynności przygotowawczych i sprawdzających przeważają nad wykonawczymi, planują dzień, modyfikują i poprawiają zadanie, kiedy wykonują czynności kontrolne.

3) Poziom napięcia emocjonalnego.

Silne typy - w sytuacji napięcia zwiększają zakres pracy umysłowej, zadanie wykonują szybciej. **Słabe typy** - w sytuacji napięcia ograniczają zakres pracy umysłowej, wolniej rozwiązują zadania.

Pawłow dokonując porównania swoich typów układu nerwowego z typologią Hipokratesa – Galena, nadał im następującą charakterystykę:

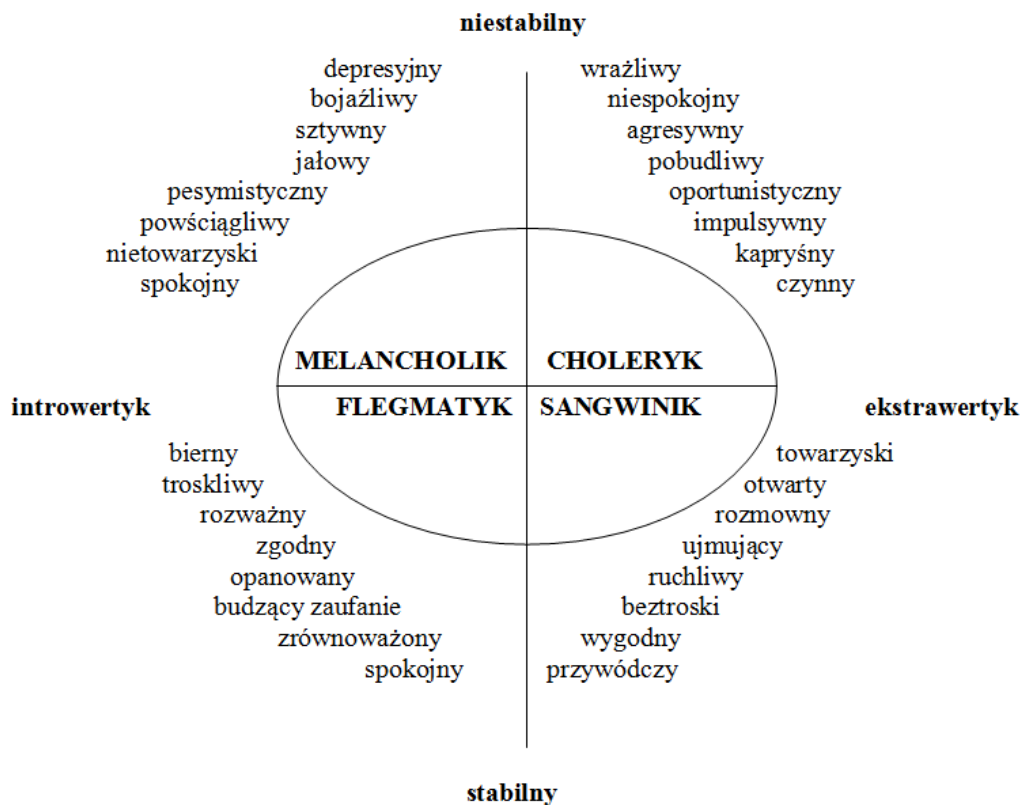
- **sangwinik** - typ silny zrównoważony, ruchliwy. Jest to odporny typ układu nerwowego, odznacza się dużą ruchliwością. Stąd sangwinik to człowiek szybki, łatwo dostosowujący się do zmiennych warunków życia. Cechuje go duża odporność na trudne warunki. Łatwo adaptuje się do zmiennych warunków życia.
- **flegmatyk** - typ silny zrównoważony, powolny. Charakteryzuje go równowaga procesów nerwowych oraz mała ich ruchliwość. Jest to odporny typ układu nerwowego. Z trudem adaptuje się do szybko zmieniającej sytuacji. Flegmatyk reaguje spokojnie i powoli, wykazuje niechęć do zmiany warunków życia.
- **choleryk** - typ silny zrównoważony, z przewagą pobudzenia. Jego układ nerwowy cechuje obok dłuższej siły przewaga pobudzenia nad hamowaniem. Charakteryzuje się dużą energią życiową, przy jednoczesnym braku opanowania. Choleryk jest gwałtowny i wybuchowy.
- **melancholik** –typ słaby. Ludzie o tym typie cechują się słabością zarówno procesu pobudzenia, jak i hamowania, są mało wydolni. Wykazują małą ruchliwość procesów nerwowych. Stąd też melancholicy bywają często bierni, zahamowani. Działanie bodźców silnych, może być szczególnie dla typu słabego źródłem różnego rodzaju zaburzeń w zachowaniu. Jeżeli występują określone warunki zewnętrzne, mogą mieć znaczne trudności z przystosowaniem.

Teoria typów układu nerwowego Pawłowa zyskała dużą popularność. Podkreślił on funkcjonalne znaczenie temperamentu, rolę, jaką odgrywają cechy układu nerwowego w procesie adaptacji człowieka do środowiska. [10]

Wspominany już Eysenck podjął badania nad ekstrawersją i neurotycznością wnioskując, że wymiary te stanowią podstawową strukturę do opisu różnic indywidualnych w zakresie temperamentu

Twórcą regulacyjnej teorii temperamentu jest J. Strelau, który wyodrębnił dwie podstawowe jego cechy – reaktywność i aktywność. Reaktywność jest miarą przejawiającą się we wrażliwości (zmysłowej i emocjonalnej) na jednym skraju i w wydolności (wytrzymałości na działanie silnej stymulacji) na drugim skraju. Osoby wysokoreaktywne (słaby typ układu nerwowego według Pawłowa) charakteryzują się dużą wrażliwością i małą wytrzymałością, z kolei osoby niskoreaktywne (typ silny według Pawłowa) charakteryzują się małą wrażliwością i dużą wytrzymałością. Aktywność to cecha temperamentu odnosząca się do częstości i intensywności działań jednostki. Modyfikując swoją aktywność człowiek może regulować wartość stymulacyjną własnego zachowania i sytuacji zewnętrznych, zaspokajając tym samym indywidualną potrzebę stymulacji

Strelau zwraca uwagę, temperament, nie jest ani synonimem osobowości, ani też nie tworzy całkowicie odrębnej struktury, bowiem cechy temperamentu stanowią jeden z elementów struktury osobowości. [11]. W literaturze można spotkać znacznie szersze ujęcie związane z określeniem temperamentu, jednak ze względu na ograniczone ramy referatu autorka świadomie ograniczyła się do przedstawienia tylko niektórych.

Rys.4. Typy temperamentu oparte o dwa wymiary, w/g J. P. Guilforda, R.B. Cattela i H.J. Eysencka.
Źródło : B. Schwalbe, H. Schwalbe, E. Zander „Rozwijanie osobowości”Wyd.: Placet W-wa 1994r.

Powyższy schemat zawiera dwa wymiary: **introwersja – ekstrawersja, niestabilność – stabilność**, które tworzą cztery typy temperamentu : **melancholiczny, choleryczny, sangwiniczny i flegmatyczny**.

Ekstrawersja ma wyraźnie emocjonalny charakter ze względu na swój związek ze skłonnością do doświadczania raczej pozytywnych niż negatywnych emocji. Ekstrawertyk charakteryzuje się tym, iż główna jego uwaga i aktywność skierowane są na świat zewnętrzny. Osoby ekstrawertyczne są przyjacielskie i serdeczne, towarzyskie i rozmowne, skłonne do zabawy oraz poszukiwania stymulacji, wykazują tendencję do dominowania w kontaktach społecznych i są życiowo aktywne i pełne wigoru, wykazują optymizm życiowy i pogodny nastrój[2].

Na przeciwległym biegunie ekstrawersji leży **introwersja**. Jest to cecha osobowości opisana przez C. G. Junga. Introwertyk charakteryzuje się wysokim poziomem aspiracji, dużą wytrzymałością i przywiązaniem do raz poznanych osób, wrażliwością społeczną i małą towarzyskością. Przejawia skłonność do skupiania się na własnych przeżyciach, powściągliwość w wyrażaniu uczuć i brak zainteresowania światem zewnętrznym [1].

Każdy człowiek może się identyfikować z jednym z typów temperamentu lub też ich kombinacją.

Według Florence Littauer każdy typ posiada swoje mocne i słabe strony.

Towarzyski sangwinik – to człowiek, który posiada dar przyciągania do siebie ludzi. Lubi pracować ochotniczo, inicjuje nowe formy aktywności, sprawia bardzo dobre wrażenie. Jest twórczy i barwny, tryska energią i entuzjazmem, pobudza innych do współpracy.² Sangwinik rozpoczyna każdą rozmowę w efektywny sposób, potrafi oczarować ludzi. Typowi towarzyscy sangwiniacy są emocjonalni i wylewni, czynią z pracy zabawę i przepadają za towarzystwem innych ludzi. Nie są oni dobrymi doradcami, ponieważ wolą mówić niż słuchać. Ich wadą jest to, że są mało wrażliwi na potrzeby innych, intuicyjnie unikając problemów i trudnych sytuacji. Jako kierowcy mogą być mało wrażliwi na potrzeby innych użytkowników dróg, stawiając na pierwszym miejscu swoje potrzeby. Może to skutkować na przykład niechęcią do zatrzymania się i udzielenia pomocy osobie, która takiej pomocy potrzebuje, czy też realizacją głównie swoich potrzeb w czasie jazdy.. Towarzyscy sangwiniacy są ludźmi o krótkiej pamięci, mają trudności ze zlokalizowaniem np. zaparkowanego samochodu, czy znalezieniem kluczyków do samochodu.[1]. Istnieje też niebezpieczeństwo, że będąc osobami bardzo emocjonalnymi i wylewnymi mogą koncentrować się z czasem podróży na rozmowie z pasażerem, nie zwracając bacznej uwagi na znaki czy ograniczenia. Ponadto, jako osoby, które cechuje brak determinacji, zmienność i niesolidność, mogą mieć problemy z terminowym przybyciem na czas, co w przypadku jazdy samochodem, może wiązać się z pośpiechem przekładającym się na zbyt szybką jazdę i brak uwagi na drodze. Jak zauważa J. Markowski wszystkim kierowcom zdarzają się uchybienia - zazwyczaj przekraczając dozwoloną prędkość ale najczęściej robią to sangwiniacy.[9]

Energiczny choleryk jest urodzonym przywódcą, jest niezależny i samowystarczalny. Posiada nieodpartą potrzebę zmian, silną wolę i zdecydowanie. Pracuje dla potrzeb grupy, jest ukierunkowany na cele, które skrupulatnie realizuje. Szybki w działaniu, dostrzega praktyczne rozwiązania, ogarnia całość, przede wszystkim kładzie nacisk na wydajność. Jest on bezpośredni w kontaktach z ludźmi i przekonany, że każda sprawa zakończy się dobrze, pod

² F. Littauer- Osobowość Plus ,Wyd. Logos Warszawa 1994

warunkiem, że to on jest za nią odpowiedzialny. Dlatego też najlepiej radzi sobie na samodzielnych stanowiskach, gdzie obciążony jest dużą odpowiedzialnością za to, co robi. Pracuje więcej niż przedstawiciele innych temperamentów i otwarcie wyraża swoje opinie. Energiczny choleryk po prostu nie jest w stanie się mylić. Ma niepodważalną opinię o osobie samym, co sprawia, że nie potrafi przyznać się do błędu. Bywa apodyktyczny, agresywny i musi zwyciężać w każdej sprawie wobec powyższego, czasami porozumienie się z energicznym cholerykiem jest prawie niemożliwe. [1]

Jako kierowca może być skłonny do podejmowania ryzyka, zachowań rywalizacyjnych i agresywnych, co może skutkować zbytnią brawurą, „ściganie się na drodze”, czy szybszym ruszaniem po zmianie świateł, aby nie dać się wyprzedzić. Nieprzejednana postawa wobec innych mniej sprawnych użytkowników dróg, czy wreszcie nerwowymi reakcjami w sytuacjach, gdy potrzebny jest spokój i opanowanie. Kierowcy ci nie dostrzegają własnej agresji i jej prawdziwych przyczyn. Jak zauważa A. Markowski agresja to zachowanie spowodowane przykrym subiektywnie bodźcem (wywołującym wrogość, irytację, poczucie zagrożenia itp.), zmierzające do wyładowania powstałego niezadowolenia lub gniewu na osobach lub rzeczach. Narzędziem przywracania ładu i porządku na drodze jest wymowna gestykulacja, sygnały świetlne i dźwiękowe oraz demonstracyjne "branie odwetu" w postaci np. pedagogicznego zajeżdżania drogi winowajcom co kierowca choleryk, może czynić częściej niż inni ze racji tego że ma wewnętrzny przymus poprawiania błędów. Takie „zabiegi wychowawcze” stanowią często większe zagrożenie niż to, co było ich przyczyną [9].

Również skłonność do pracoholizmu może powodować, że zamiast odpocząć, może wydłużać trasy przejazdu, co naraża go na niebezpieczeństwa, które wiążą się z zmniejszoną koncentracją czy sennością.

Choleryk jest temperamentem który ma najwięcej wspólnego z tak zwaną i opisywaną w literaturze **osobowością typu A**. Jest niecierpliwy, usiłuje zrobić zbyt wiele rzeczy na raz, nie umie odpoczywać, pracując często po godzinach, szybko podejmuje decyzje, co nie zawsze sprzyja, że są one właściwe. Jest osobą silnie pobudzoną i stale aktywną, co sprzyja występowaniu chorób wieńcowych, oraz wiążących się ze stresem [12].

Perfekcyjny melancholik to osoba, u której osobowość podporządkowuje się regulaminom, jest uporządkowana i zorganizowana. Docenia wagę szczegółów, jest perfekcjonistą o wysokich wymaganiach, lubi wykresy, schematy, wykazy i liczby. Łatwo dostrzega problem i znajduje twórcze rozwiązania. Jest wytrwały i dokładny, musi dokończyć to, co zaczął. „Jeśli jakaś rzecz jest warta zachodu, warta jest także, aby ją należycie wykonać.” [1]. Perfekcyjny melancholik często oddaje się rozmyślaniam. Jego wypowiedzi są zawsze przemyślane, nigdy nie rzuca słów na wiatr. [13] Człowiek o osobowości perfekcyjnego melancholika bardzo ostrożnie dobiera słowa, mówi to, co wypada powiedzieć. Dzięki temu, iż słucha i analizuje potrafi rozwiązywać problemy, natomiast każde niepowodzenie powoduje u niego załamanie i wyrzuty sumienia, że nie poradził sobie.

Czas i sposób jego wykorzystania w dużej mierze określa, jakość sukcesu melancholika. Wiąże się z tym umiejętność właściwego wykorzystania czasu, a więc analizowanie, planowanie swojego dnia w pracy. Niewątpliwie tą cechą można przypisać perfekcyjnemu melancholikowi, „najważniejszą życiową sprawą dla każdego perfekcyjnego melancholika jest jego rozkład zajęć. Musi wiedzieć, dokąd idzie, kiedy i dlaczego.” [1] Jak cenna jest ta cecha „świadczą badania, że ludzie na ogół przeznaczają 80% swego czasu na wykonywanie 20% najmniej ważnych zadań zawodowych, a tylko 20% - na prace przynoszące 80% ostatecznych wyników.” [14] Ta cecha jest szczególnie cenna w przypadku kierowcy, który nie będzie ulegał presji czasu i będzie unikał pośpiechu, który niejednokrotnie jest przyczyną wielu wypadków. Wydaje się, że cechy tj. skrupulatność precyzja, są raczej zaletą niż wadą w sytuacji na drodze. Kierowca melancholik, to osoba łatwo popadająca w depresję, mająca niskie wyobrażenie o sobie, lubiąca planować. Takiej osobie zostaje zatem mniej czasu na realizację, dlatego też wiele rzeczy odkłada na później. Niestety w sytuacjach drogowych prowadzi to do zwiększenia napięcia, mogącego skutkować błędami wynikającymi z silnego stresu. Stres ten może pogłębiać jego skłonności tj. przewrażliwienie, pesymizm, nieufność i drażliwość.

Spokojny flegmatyk – to człowiek, który jest spokojny, chłodny, opanowany, powściągliwy, skrywający głęboko swoje emocje. Jest kompetentny i solidny, pośredniczy w rozwiązywaniu problemów, unika konfliktów. Spokojny flegmatyk doskonale radzi sobie w trudniejszych sytuacjach. „Bóg stworzył spokojnych flegmatyków powierzając im szczególne zadanie – by byli buforami łagodzącymi ekstremalne przejawy pozostałych trzech temperamentów, zapewniającymi stabilizację i równowagę.” [1] Spokojny flegmatyk lubi ułatwiać sobie życie i działa etapami, nigdy się nie spieszy i nie przeszkadza mu okoliczności, które mogą zawadzać innym. Ludzie o tym usposobieniu są najlepszymi przyjaciółmi, ponieważ wszystkie ich zalety służą dobrym wzajemnym kontaktom. Są niewymagający, swobodni, łagodni, opanowani, zrównoważeni, spokojni i zgodni. Kolejną przyczyną, dla której spokojni flegmatycy mają wielu przyjaciół, to ich zdolność słuchania. Spokojni flegmatycy są najmiłszymi i najbardziej zgodnymi ludźmi na świecie, ale żeby coś osiągnąć potrzebują ciągłej motywacji z zewnątrz, inaczej robią tylko to, co jest konieczne. Boją się podejmować decyzje, ponieważ nie chcą ponosić odpowiedzialności za ewentualne porażki.

Również zdaniem M. Jeżewskiej i I. Leszczyńskiej cechy temperamentu wyznaczają odporność jednostki na stres. Związek między typem temperamentu a stylem jazdy na drodze jest według nich oczywisty. Stabilność psychiczna wynika z optymalnych cech osobowości - przejawia się efektywnym działaniem wobec wyzwań, niepowodzeń i zagrożeń. Nieprawidłowe cechy osobowości powodują występowanie destrukcyjnych emocji takich jak agresja, lęk i strach. [15]

Jak podkreśla J. Markowski, jednak wśród wszystkich typów temperamentu, to flegmatycy najrzadziej powodują zagrożenie na drodze. Są osobami, które potrafią właściwie ocenić ryzyko, nie ponosi ich brawura i w mniejszym stopniu niż inni ulegają presji czasu. [9] Może jedynie powolność i niezdecydowanie mogą wiązać się z gorszym refleksem, który przydaje się w wielu sytuacjach, ale zważywszy na fakt że większość sytuacji niebezpiecznych wiąże się z brawurą, brakiem koncentracji, nadmierną szybkością i ignorancją wydaje się, że kierowcy posiadający ten typ temperamentu w mniejszym stopniu niż właściciele pozostałych typów temperamentu będą powodować zagrożenie na drodze.

3. ZAKOŃCZENIE

Wiele cech osobowości decyduje o bezpiecznym prowadzeniu pojazdu. Nie można pominąć takich cech jak sprawność motoryczna i intelektualna, która powoduje, że kierowca trafnie oceni sytuację drogową, odpowiednio na nią zareaguje i zrobi to sprawnie. Jednak niezwykle ważnymi dla kierowcy są cechy osobowości, a szczególnie jedna z jej cech, jaką jest temperament. Decydują one między innymi o takich cechach, ważnych w trudnych sytuacjach drogowych jak odpowiedzialność w działaniu, umiejętności krytycznej samooceny, panowanie nad emocjami, czy też umiejętność przewidywania i wartościowania skutków podejmowanych działań. Podkreślając za A. Tarnawskim, że wszystkim kierowcom zdarzają się uchybienia polegające na przykład na przekraczaniu dozwolonej prędkości, okazuje się z jego badań, że najczęściej robią to sangwinicy. Cholerycy również często jeżdżą za szybko, a ponadto popełniają najwięcej błędów innego typu takich jak błędy wynikające z niewłaściwego planowania (np. zła decyzja o wyprzedzaniu), czy błędy wynikające z nieuwagi (np. przeoczenie znaku drogowego), które to błędy nie są również obce sangwinikom. Najbardziej zagrożenie na drodze stwarzają flegmatycy. Czy wobec powyższego, badania osobowości powinny towarzyszyć egzaminom na prawo jazdy? Naukowcy są zdania, że nie, bowiem trudno o jednoznaczną ocenę osobowości. Nie ma tzw. „czystych typów temperamentalnych”, ludzie posiadają temperamenty „mieszane” toteż trudno byłoby tutaj o autorytatywne stwierdzenie czy dany kierowca jest zdolny do kierowania pojazdem. Ponadto istnieje wiele innych cech, które powodują, że nawet dwie osoby o takim samym temperamencie mogą różnie zachowywać się w tej samej sytuacji.

Z drugiej jednak strony, badania takie mogłyby uświadomić kierowcom czy np. ich pracodawcom, ewentualne zagrożenia wynikające z posiadania takiego typu osobowości i pozwolić zarówno na uwrażliwienie na tego typu informację, jak i na ocenę ryzyka kierowania pojazdem.

4. BIBLIOGRAFIA

- [1] Littauer F., Osobowość plus. Jak zrozumieć innych przez zrozumienie siebie., Wyd. „Logos”. Warszawa 2000
- [2] J. Strelau (red.), Psychologia. Podręcznik akademicki, tom II, Gdańsk 2006,
- [3] M. Przetacznik – Gierowska, G. Makiełło – Jarża, Podstawy psychologii ogólnej, Warszawa 1989
- [4] St. Siek, Wybrane metody badania osobowości, Warszawa 1993.
- [5] C. S. Hall, G. Lindzey, J. B. Campbell, Teorie osobowości, Warszawa 2006.
- [6] Małgorzata Kopańska, Osobowość z perspektywy praktyki doboru i oceny personelu w świetle dotychczasowych badań, Gazeta IT, 22.05.2003.
- [7] B. Schwalbe, H. Schwalbe, E. Zander „Rozwijanie osobowości”, Wyd. Placet W.wa 1994
- [8] Encyklopedia popularna PWN, PWN Spółka z o.o. W-wa 1994
- [9] A. Markowski, Szkolenie kierowców, http://www.grupaimage.pl/obserwator/ocenieTloNaukowe_3.html
- [10] J. Strelau, Temperament i Inteligencja, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995
- [11] J. Strelau, Psychologia temperamentu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002
- [12] T. Trauer Stres, wszystko o przyczynach, mechanizmach i skutkach napięć nerwowych, Wyd. Tenten Warszawa 1992
- [13] Frank Bettger „Jak przetrwać i odnieść sukces w biznesie” wyd. Studio EMKA W-wa 1997 r.;
- [14] Charles M. Futrell „Nowoczesne techniki sprzedaży” wyd. Oficyna Ekonomiczna; Kraków 2004
- [15] Maria Jeżewska, Irena Leszczyńska, Badania psychologiczne kandydatów na kierowców .
<http://www.elmot.pl/bezpieczenstwokandydaci.php>